

«ТАЄМНИЦЯ» МУССОЛІНІ

Попри лапки, йдеться про таємницю не у фігуральному сенсі, а в буквальному. Таємниця та досі не розгадана, оскільки зачіпок для її розкриття практично немає. Пропонована читачеві автобіографічна книжка таких зачіпок теж не дає, хоча б тому, що таємниця виникла у пізніший період, не охоплений текстом «Мого життя». Однак у цій передмові ми неодмінно згадаємо про низку фактів, що залишилися поза автобіографією, зокрема й про «таємницю» Муссоліні. Але про неї згодом. Спершу про те, що таємницею не було, але, можливо, потребує певного підсумування.

Переглядаючи історичні кадри, на яких італійські воюючі розбивають велетенський пам'ятник — сфінкса з головою дуче Муссоліні, за лічені роки до того встановлений в африканській пустелі на честь перемоги у ганебній Другій ефіопській війні, — мимоволі згадуєш славетний сонет Персі Біші Шеллі «Озимандія» (українська література знає щонайменше п'ять варіантів його перекладу). П'ятистопними ямбами мандрівник розповідає про бачені в далеких краях уламки колоса: дві ноги без торсу, біля них — загрузле у піску кам'яне лице з владним виразом — насупленими бровами і суворо стиснутими вустами. На п'єдесталі ж, нібито, збереглися слова:

*My name is Ozymandias, king of kings,
Look on my work, ye Mighty, and despair!*

(«Мое ім'я Озимандія, цар царів, / погляньте на мої звершення, владарі, і принишкніть»). Суть сонета — в заключній терцині: навколо решток марнославною колоса нічогісінько — тільки гола безлюдна пустеля простяглася навсідч. «Величні звершення» тиранів тонуть у піску віків, а їхні одіозні імена стають загальними назвами.

Повалений тиран видається жалюгідним, а його зухвала міміка комічною. Як можна було серйозно сприймати істеричного Гітлера, самозакоханого Муссоліні, питаємо себе, переглядаючи хронікальні кадри. Юрма, що їх славила, видається нам легковірною. Щоправда, озимандії, муссоліні, сталіні, путіні періодично виникали і виникають тут і там упродовж усієї історії людства. Але, напевне, люди просто не знали чогось такого, що нам уже відоме і зрозуміле, і дозволить не повторювати їхні помилки. Адже ми не творимо собі ідолів. Чи... Все ж таки творимо?

Тішити себе ілюзіями в такому питанні було б надто небезпечно, бо тим поколінням їхні помилки коштували мільйонів життів. Тому інтерес до особистостей на зразок Беніто Муссоліні цілком виправданий. До нього насамперед, оскільки дуче є постаттю символічною за визначенням — як засновник фашизму, поняття збірного, що сьогодні включає і нацизм, і ксенофобію, і тоталітаризм, і мілітаризм. Одним словом, усе, що нам не до вподоби.

Показово, що з усіх перелічених політичних наліпок тільки назва «фашизм» жодним чином не відображає суті явища як такого: вона утворена від назви атрибуту влади за часів Римської імперії — фасції, або фашію, — горстки лозин із сокирою посередині, що була зброєю давньоримських лікторів. Фашію — так в Італії подекуди називали різного роду громадські спілки ще до виникнення фашизму. Муссоліні вподобав назву за її зв'язок з великоімперською римською давщиною, а вже з розвитком фашистського руху термін «фашизм» увібрав у себе все те, чим наповнювали його фашисти. Загальний характер терміну сприяв тому, що його — ще до знищення італійського фашизму — стали застосовувати асоціативно. Звісно, ототожнення з нацизмом остаточно демонізувало італійський фашизм і самого Муссоліні.

Натомість книжка, яку шановний читач тримає зараз у руках, представляє Муссоліні майже за десять років до його фатального рішення про поворот у політиці, передовсім зовнішній — на зближення і дружбу з відрозливим німецьким суперником. У світі на той час фашизм успішно змагається за популярністю з соціалізмом-комунізмом. Власне, починає вбачатися чи не єдиною успішною альтернативою «лівим» ідеям. І автобіографія 1928 р.

писалася не для внутрішньої італійського вжитку. Вона мала по-знайомити американську громадськість з особистістю італійського дуче, молодого (наймолодшого за віком прем'єра за всю історію Італії) і рішучого лідера нації, сильного політика, котрий зумів відвернути загрозу більшовизму, вивів країну з політичної та економічної криз. Бо ж саме таким бачив його замовник автобіографії Ричард Вошбурн Чайлд, посол США в Італії з 1921 по 1924 рр., який щиро схилився перед новою зіркою італійської політики, порівнював його з Рузвельтом, пишався особистим знайомством (і, до речі, тішився зі взаємної симпатії — виняткової з боку дуче, який зазвичай не довіряв іноземцям, надто дипломатам). Втім, для обох — і для замовника, і для виконавця — проект був також комерційним. Опублікована частинами у філадельфійській *Saturday Evening Post*, одразу передрукована багатьма провідними американськими та європейськими газетами, а тоді видана великими накладками окремою книжкою, автобіографія швидко стала бестселером і щедро оплатила зусилля і автора, і замовника, який сам переклав англійською весь її текст, записаний нібито з голосу дуче: «Він диктував. То я йому порадив такий метод, бо коли він намагається писати сам, то, знай, виправляє, виправляє і перевиправляє».

Треба зазначити: замовник злукавив, оскільки він був у курсі того, як насправді писалась автобіографія. Що вже й казати, наскільки більше лукавив Муссоліні, змальовуючи себе ідеальним кінематографічним героєм. Втім, лукавство — не найвлучніший термін, бо маємо підстави припустити, що дуче на той час уже щиро сприймав себе напівбогом. Та найважливіше те, що широка громадськість у США була налаштована прихильно сприйняти цей образ. То ким же був насправді Беніто Муссоліні на початку свого сходження і як він став тим жалюгідним поваленим ідолом, яким ми його знаємо з підручників?

Автобіографія дуче певною мірою дає відповіді на ці запитання, якщо сприймати її текст достатньою мірою критично і читати між рядків. Однак, беручись до цієї роботи, варто сказати кілька слів про, так би мовити, технічного автора книжки — і не тільки заради уточнення обставин написання унікальної автобіографії

(Р.В. Чайлд домігся, щоб дуче потвердив її унікальність: *There is no other autobiography by me**). Йдеться про особу, яка була ніби частиною самого Беніто, його правою рукою майже в буквальному сенсі — єдиного, кому він довіряв беззастережно і хто справді міг писати про нього від першої особи. Те, що автобіографію писав його брат — імовірно, за короткими нотатками дуче, — очевидно з листування братів, що збереглося. Сам Беніто Муссоліні також підтвердив це у присвяченій братові книжці «Життя Арнальдо», написаній з нагоди передчасної братової смерті: «Ми з Арнальдо вирішили, що я дам йому план, матеріали і документи, а він полегшить мені завдання з написанням». Насправді, текст автобіографії — далекий від об'єктивного відображення фактів — напрочуд автентично відображає і особистість самого Беніто Муссоліні, і навіть його літературний стиль (з яким автор цих рядків добре знайомий: вивчаючи італійську самотужки на початку 1980-х, коли ця мова в Україні практично не викладалась, я на початку вдовольнявся підручником 1942 р. видавництва *Mondadori*, що подавав тексти дуче як навчальні). Втім, відомо, що Беніто щедро доповнював текст брата Арнальдо власноруч — уточненнями, емоційними пасажами і своїми химерними порівняннями.

Брати були по-справжньому близькі, і з певного періоду і аж до своєї смерті Арнальдо був невіддільний від брата. Обставина тим цікавіша, що зростали вони роздільно, хоча мали заледве півтора роки різниці — молодшого Арнальдо через недугу матері одразу по народженні передали годувальниці, у родину таких собі Гайяні, які мешкали в іншому селі, у Мельдолі, де Арнальдо потім зростав і закінчив початкову школу. З батьками, старшим братом і молодшою сестрою він зустрічався один чи два рази на рік. Далі вчився в аграрній школі в Чезені, де мешкав у дядька, а до своїх, у Форлі, приїжджав лише на канікули.

Попри те, їхня з Беніто доля складалася дуже подібно. Обидва під впливом батька, запеклого соціаліста, рано зацікавилися політикою (щоправда, Беніто починав як соціаліст, а Арнальдо — як республіканець), обидва рано виїхали в пошуках заробітку до

* *There is no other autobiography by me* (англ.) — «Іншої моєї біографії не існує».